

DE OLIFANTENKOOI-

De indruk bestaat dat architecten heden ten dage minder geneigd zijn architectuur als een discipline te zien die zich moet verantwoorden aan de maatschappij. In publieke zin, in geschreven vorm. Dat wordt hen ook niet meer gevraagd. Architecten schrijven zelden over eigen werk, laat staan over andermans werk – daarin gesteund door de gedragscode van de BNA. (Semi-) onafhankelijke architectuurcritici nemen die rol over. Opdrachtgevers houden zich helemaal buiten de discussie.

Een niet-representatieve mini-enquête onder Archinedcorrespondenten en leden van Ruimtevolk doet vermoeden dat deze groep professionals zich vooral oriënteert op de officiële vakbladen, zoals de Architect en De Blauwe Kamer. Of op relatieve nieuwelingen, zoals MARK en AWM. Daarin treffen ze weinig kritiek of pogingen tot duidingen van een tijdperk, tendens of stroming aan. Wel veel projectbesprekingen die nauwelijks verder reiken dan aangeklede projectgegevens. Hoe staat het met de architectuurkritiek, kortom? Willen architectuurbladen geen platform voor discussie zijn? Nemen architecten geen stelling? Hebben opdrachtgevers geen culturele idealen?

IN DIT NUMMER:

DEBAT ARCHITECTUURKRITIEK IN NEGEN DISCUSSIE- PUNTEN EN EEN GEWETENSVRAAG

Indira van 't Klooster

Colofon

De Olifantenkooi verschijnt als bijlage bij het kwartaalblad Architectuur Lokaal onder redactie van Indira van 't Klooster. Kopij kan worden gestuurd naar: indira.vantklooster@arch-lokaal.nl.

Uitgave: Architectuur Lokaal, Tussen de Boge 18, 1013 JB Amsterdam, T 020-5304000, E info@arch-lokaal.nl

Vormgeving: Stephen Serrato, Werkplaats Typografie, Arnhem
Druk: Die Keure, Brugge.

REFLECTIE DE ARCHITECTONISCHE RELATIE TUSSEN STEDENBOUW EN PRODUCTONTWERP

Igor Kebel

Dit nummer van De Olifantenkooi wordt gelanceerd op 25 september 2009 om 20.00 uur. Die avond discussiëren we over de architectuurkritiek. Harm Tilman en Samir Bantal zullen de discussie, onder leiding van Arjen Oosterman, aftrappen met een reactie op de stellingen. U bent van harte welkom. Het volgende nummer wordt gepresenteerd op 17 december 2009. Toegang gratis.

In De Olifantenkooi biedt Architectuur Lokaal een podium voor een nieuwe (of heel ouderwetse) vorm van architectuurdebat. Schriftelijk, persoonlijk, polemisch, vragen oproepend. Architecten lichten hun eigen projecten toe. Architectuurcritici schrijven over tendensen en ontwikkelingen. Wat betekent het om ontwerper te zijn? Hoe komt dat tot uiting in concrete projecten of ontwerp vragen? Op welke vragen wil de maatschappij een antwoord? In dit nummer wordt nader ingegaan op wat nodig is om een nieuwe architectuurkritiek ook buiten de pagina's van dit pamflet een impuls te geven. Uw geëngageerde kopij is van harte welkom in het volgende nummer.

"Laten we ons even een Miesiaanse olifantekooi voorstellen. Ik ga die hier niet beschrijven. Maar één ding staat buiten alle twijfel: zij zou de olifant volledig olifant laten zijn. Zij zou met het dier niet in concurrentie treden. En zelfs nog meer. Zij zou de kooi misschien een module hoger maken dan normaal, maar de schaal zou niet worden aangepast. Dat wil m.a.w. zeggen dat de architectuur van een Mies van der Rohe de problemen van de opdracht reeds bij voorbaat heeft opgelost, en wel eenvoudig door ze principieel links te laten liggen." Deze tekst is een fragment uit een recensie die Bekaert schreef in 1965. Aan deze recensie ontleent De Olifantenkooi haar naam. Als eerbetoon aan de nestor van de moderne architectuurkritiek, maar ook als metafoor voor schaal en maat, kracht en gekooide energie.

Zie voor de complete recensie:
http://www.dbnl.org/tekst/beka003verz01_01/beka003verz01_01_0062.htm

ARCHITECTUUR- TEGEL

"Ik ben vóór de machine, vóór de harteloze voltrekking van economische noodzakelijkheid. Ik ben vóór het scheppen van orde (en veel kinderen mogen met het badwater weggegooid worden) vóór mechanisatie, vóór orde, orde, orde, geen mystieke schuilplaatsen, geen asyl voor dromers."

J.F Staal, www.citatabase.nl

DEBAT ARCHITECTUUR- KRITIEK IN NEGEN DISCUSSIE- PUNTEN EN EEN GEWETENSVRAAG

Indira van't Klooster

1 ARCHITECTUURKRITIEK IS NIET MEER KRITISCH

Architectuurkritiek laat zich omschrijven als de "bestudering of de praktijk van de analytische beschrijving, interpretatie en evaluatie van architectonische bouwwerken" (Van Dale, 1994). In een bredere opvatting van architectuurkritiek kan een architectuurkritiek ook landschapsontwerpen of stedenbouwkundige projecten tot onderwerp hebben, waarbij allerlei grootheden kunnen worden betrokken, zoals maatschappij, economie en politiek. Daarmee is architectuurkritiek geen neutrale berichtgeving, maar een poging tot plaatsing en duiding. Bij gevolg kan architectuurkritiek positief, negatief, of beschouwend zijn, maar nooit slechts feitelijk.

Architectuurkritiek in deze betekenis is zeldzaam. Projectbeschrijvingen en p.r. voeren de boventoon.

Architectuurkritiek wordt beoefend voor en door een brede vakgemeenschap, meestal opgeleid in wetenschappelijk architectuur (gerelateerde) disciplines, en anderszins betrokkenen. Architectuurkritiek kan worden beleden in tijdschriften, kranten, bijeenkomsten, debatten, manifestaties, weblogs, etc.

Met de komst van internet en weblogs is het aanbod van architectuurkritiek minder overzichtelijk geworden, maar lijkt architectuurkritiek niet zinvoller, directer of beter te zijn geworden. Wel levendiger en voor meer mensen toegankelijk (zowel lezers als critici).

3 ARCHITECTUURKRITIEK IS GEBAAIT BIJ SUBVERSIVITEIT

"De architectuur van vandaag, de levende architectuur, wordt niet meer beheerst door enkele groten die men op de vingers van één hand kan tellen. Zij wordt gemaakt door een betrekkelijk groot aantal jongeren en ouderen met een bescheiden, maar uitgesproken vrije en boeiende persoonlijkheid. De vraag naar de grootste onder hen wordt niet meer gesteld. Allen dragen op hun eigen wijze bij om de architectuur [...] tot een ongemeen boeiend panorama uit te bouwen. Buiten elke leerstelling of vooropgezet programma om laten ze zich inspireren door de concrete opdracht. Al is die slechts een olifantenkooi." (Geert Bekaert)

2 INTERNET LEIDT TOT VERBREIDING VAN HET FENOMEEN ARCHITECTUURKRITIEK, NIET TOT VERDIEPING

Leerstelling en vooropgezet programma zijn een onmisbare voedingsbodem voor polemiek en (dus) architectuurkritiek. Dat vereist stellingname, en mensen die daartegen aanschoppen.

4 ARCHITECTUURKRI- TIK KAN NIET ZONDER SCHRIJVENDE ARCHI- TECTEN EN OPDRACHT- GEVERS

Wanneer architectuurcritici zich minder focussen op één bureau en zich meer concentreren op de bredere context waarin gebouwen tot stand komen, ontstaat bladruimte voor architecten om zelf over hun gebouwen te schrijven. Deze bronteksten vormen voor architectuurcritici belangrijk materiaal om bredere tendensen te kunnen signaleren. Authentieke subjectieve bronnen zijn schaars, omdat architecten zelden schrijven over hun eigen werk en de bredere context van hun ideeën in onafhankelijke media.

Ontwerpers moeten opnieuw stelling nemen en hun gedachtegoed verklaren. Architectuuropleidingen moeten hun studenten daarin trainen. Ook opdrachtgevers moeten zich mengen in het debat.

5 ARCHITECTUURKRI- TIK ZEGT IETS OVER DE OPGAVE, HET EINDRESULTAAT, DE CONTEXT WAARIN HET WERK TOT STAND KOMT EN DE CRITICUS ZELF

Waar het in de kunstcritiek vrij gebruikelijk is om deze vier aspecten bij elkaar te brengen, beperkt de architectuurkritiek zich meestal tot het gebouw en de context daarvan. Misschien hangt dat samen met het praktische aspect van de kunstvorm architectuur, waardoor techniek, materialen en kosten meer aandacht krijgen dan concept en maker. Misschien is het ook de fysieke kant van de architectuur die meer filosofische gedachten omtrent een bouwwerk minder voor de hand liggend maakt.

Het niet-zuiver feitelijke karakter van een architectuurkritiek betekent dat ook de criticus zelf zich committeert.

6 ARCHITECTUURKRI- TIK IS GEBAAIT BIJ ZELFKRI- TIK

De jongere generatie architecten is opgegroeid met SuperDutch architecten als belangrijkste Nederlandse referentiebron. In de naam ligt al besloten dat hen niet veel kritiek ten deel is gevallen. Zo zijn jonge architecten gewend geraakt aan berichtgeving over architecten die een grote vrijheid in budget en randvoorwaarden op grandioze wijze koppelen aan een hoge mate van creativiteit. Dat soort superlatieven laat weinig ruimte voor kritische reflectie. Inmiddels bevinden we ons in een ander economisch tijdperk, minder superarchitecten en complexere processen. Architecten zijn verleerd hoe zij met (negatieve)

publieke kritiek om moeten gaan.

Architecten kunnen zichzelf hierin trainen door hun eigen projecten te analyseren met als doel een kritische zelfanalyse van wat er wel en niet goed is gegaan. Dat geldt ook voor opdrachtgevers en critici.

7 ARCHITECTUURKRI- TIK KAN NIET ZONDER GEKENDEN AMBITIES VAN DE ARCHITECT EN DE CRITICUS

In de huidige stortvloed aan beelden lijkt alles geslaagd, maar hoe kan architectuurkritiek worden bedreven als noch de architect noch de criticus voorafgaand (te kennen) kaders hebben geschapen waarlangs zij zichzelf beoordelen? De kaders van architecten kunnen materieel, budgettair, theoretisch, maatschappelijk, of wat dan ook zijn. Architectuurcritici kunnen, wanneer zij de bredere context in kaart proberen te brengen, voorspellingen doen over te verwachten ontwikkelingen, die naderhand kunnen worden getoetst.

Van belang is dat zij deze kaders publiek maken, op welke wijze dan ook.

8 ARCHITECTUURKRI- TIK RICHT ZICH TOT DE ONTWERPER, DE OPDRACHTGEVER EN ALLE ANDERE RELEVANTE FACTOREN IN EEN BOUWPROCES

Een architect is niet alleen verantwoordelijk voor een project. Er is een opdrachtgever, een bouwteam, een heel pakket aan regels en wetgeving waaraan een gebouw moet voldoen, etc. Een architect is daarom niet alleen de aan te spreken persoon bij kritiek, lof of duiding anderszins.

Alle betrokkenen zouden zich aangesproken moeten voelen, en aangesproken moeten worden.

9 VOOR EEN NIEUWE ARCHITECTUURKRI- TIK IS KENNIS VAN HISTORISCHE ARCHI- TECTUURKRIK NIET NOODZAKELIJK

Vroeger' is een woord dat vaak valt wanneer de kwaliteit van de hedendaagse architectuurkritiek ter discussie staat. Vroeger schreven architecten zelf. Vroeger namen architecten stelling in architectuurtijdschriften, met pamfletten, in fora zoals CIAM.

Het is zeer leerzaam om hier kennis van te nemen, ter inspiratie en als studiemateriaal, maar kennis van historische architectuurkritiek is niet noodzakelijk om vandaag nog te beginnen aan een nieuwe architectuurkritiek.

GEWETENS- VRAAG

Is er een verband tussen goede architectuurkritiek en goede architectuur?

Met dank aan: FABRIC (Eric Frijters & Olv Klijn) en Archined (Marina van den Bergen)

REFLECTIE INTENTIONEEL ONTWERPEN

Igor Kebel

Volgens Gary Hustwit, in de documentaire *Objectified*, is alles wat ontworpen is voor de consument ook met een duidelijke intentie ontworpen.

De markt van industrieel ontwerp is strikt en tegelijkertijd vrij te noemen. Waar markteisen voortkomen uit bruikbaarheid- en veiligheidsnormen, blijft men ondertussen vrij in de keuze van het materiaal van een product en de formele kenmerken. Waar bij productontwikkeling de eisen van de markt een groot deel de vorm en tastbaarheid van een product bepalen, wordt in de architectuur het ontwerp beperkt door standaardisatie in planning en bouwtechnieken. In de dagelijkse praktijk verschilt het ontwerp

van een gebouw dus niet veel van het ontwerpen van een product.

Hoewel het vergelijken van architectuur met productontwerp niet nieuw is, kunnen we dermate veel structurele veranderingen waarnemen binnen de architectuurpraktijk dat een hernieuwde vergelijking op zijn plaats is. Doordat steeds meer mensen naar stedelijke gebieden trekken, krijgen regio's als Amsterdam te maken met een groeiende bevolking en een toename van bebouwing. Deze "return to the city" zet ambtelijk stedenbouwkundigen onder druk om de bouwmarkt zowel financieel als sociaal te reguleren. Een resultaat hiervan is dat de 19e eeuwse normatieve stedenbouwkundige praktijk opnieuw de kop opsteekt. Dit maakt dat nieuwe structuurplannen in Nederland objectificatie in de hand spelen. Dit in afwijking van bijvoorbeeld Japan, waar formele bouwrestricties juist lijken te leiden tot een in hoge mate

geïndividualiseerde woonomgeving. Het is niet vreemd om in de Nederlandse praktijk zo nu en dan een *déjà vu* van Baron Haussman te krijgen.

Hiermee verwordt het gepredetermineerde speelveld, een constructie van restricties en voorschriften, tot de grootste uitdaging van de architect waar deze zich voorheen vrijelijk kon bezighouden met het ontwerpen van autonome objecten. Het autonome object is verdrongen door het intentionele object. Het ontwerp als een zelfstandige entiteit is geslachttofferd aan de macht van de voorschriften. De rigide richting, zowel formeel als programatisch, vastgelegd in menig stedelijk ontwerp leidt tot een patstelling. Tom Dixon argumenteert dat: "Consumers are going to have to decide what they really want, rather than what they have been told they need." We moeten waakzaam zijn dat de opgelegde objectificatie door middel van bestemmingsplannen niet de normale werking van de markt belemmert. Het is immers aan de consument om te bestemmen over zijn eigen leefomgeving en aan de architect om hem hierbij, op ontwerpgebied, te ondersteunen.

Natuurlijk is het ook waar dat beperkingen van de geobjectiveerde markt door plannen en regels kansen voor de ontwerper creëren. Dit effect wordt nog versterkt doordat architectuur steeds meer gaat lijken op industrieel ontwerp. Toch lijkt industrieel ontwerp succesvoller in het adresseren van de markt vraag en de consumentenbehoeften. Maatwerkoplossingen voor geobjectiveerde steden zouden wel eens een nieuw gebied

van innovatie kunnen vormen en daarmee een antwoord kunnen geven op vragen uit specifieke marktsegmenten. Begrippen als verpakking, *value engineering* en *soft designs* zijn vrijwel geen onderwerp van discussie in de architectuurpraktijk, en het is maar zeer de vraag of zij dit ooit zullen worden. In de dagelijkse praktijk merken wij steeds meer dat vraagstukken rond de geobjectificeerde stad veel mogelijkheden op het snijvlak van ontwerp en markt bieden. Omdat we in toenemende mate worden gevraagd om een (gebouwd) product te ontwerpen binnen een tevoren vastgestelde stedelijke structuur, gaat onze tijd vooral zitten in het herdefiniëren van intrinsieke eigenschappen van het gebouw. Organisatiestructuur, winstgevendheid (door middel van flexibeler gebruik), en programmering van ruimte krijgen steeds meer nadruk. Anders dan in de jaren 90, waarin nog gezocht werd naar nieuwe productvormen, moeten we nu, ondersteund door meer geavanceerde ontwerpgereddschappen, zoeken naar nieuwe structuren en organisatieprincipes binnen vastomlijnde en aan hevige regulering onderhevige objecten.

Waar het werk van de stedenbouwkundige steeds extrovert en gezichtsbepalend wordt, lijkt het werk van de architect steeds meer introvert en dienstverlenend te worden. We leven in interessante tijden.

Igor Kebel vormt samen met Mika Cimolini architecten bureau Elastik.
www.elastik.net